

Семейното възпитание е изключително важен аспект от теорията на възпитанието, а и от педагогическата наука като цяло. Именно в семейството детето получава свите първи „уроци по възпитание“ – по-редко целенасочени и организирани, но основно чрез примера на средата, в която то расте и се формира като индивид и личност. Така често изграденото във възпитателен аспект при детето в семейството трудно може да се промени по-късно, независимо от едни или други въздействия на други фактори.

Като пише за решаващата роля на семейното възпитание, Жечо Атанасов изтъква изключително значимата функция на семейството като възпитателна среда, защото „...каквито и да са благоприятните възпитателни въздействия, ...лошото семейно възпитание може да ги обезмисли, ... както и обратното, доброто семейно възпитание противодейства с успех на лоши влияния откъдето и да идват те „/1,стр. 226/

Друг детерминиращ фактор за ролята на семейството за възпитанието на децата и подрастващите е това, че семейното възпитание, както пишем Симеонка Бъчева /2,стр.398/, „се осъществява в среда, двойствена по своята природа, ... защото семейството едновременно е социален институт и малка социална група”.

Така като социална институция семейството трябва да отговаря на нормите, законите, институционалните разпоредби и функциите на съответното общество, а същевременно като малка социална група то има едновременно и формален, и неформален характер, а създадените там „норми и ценности, независимо дали съвпадат с общо приетите, със специфични за всяко семейство”.

И още един особено важен момент би следвало да се изтъкне, когато става въпрос за семейно възпитание, това е подходът и базата за реализирането на целите и задачите на възпитанието по принцип. По този въпрос Иван Иванов /3,стр.6/ пише, че „семейната педагогика се различава значително от традиционната педагогическа теория, която е основана предимно на опита на училището, ... а семейството не е така строго институционализирано както училището, нито родителите са професионални педагози. За разлика от училищната педагогика, която има за цел да формулира нормативи за педагогическа дейност, семейната педагогика може само да обобщава тенденции и да дава препоръки”.

Малко са тези семейства, които имат необходимата специализирана подготовка, теоретични знания и практически опит, за да могат „научно“ да подхождат при възпитанието на своите деца. Мнозина даже нямат понятие за всичко това, едва ли пак да го реализират преднамерено. В България в т.нар. „преходен период“ и икономически проблеми за една съществена част от българските семейства, те едва ли имат време и реални възможности да се занимават насочено и планомерно с възпитанието на своите деца, да им осигурят всички условия за занимания, които да подсилят оптимални условия за постигане на генералната цел на възпитанието – изграждане на хармонично развитата личност. И това, за жалост е така, защото една голяма част от българското население чисто и просто е ангажирано с оцеляването си в буквалния смисъл на това понятие, с набавянето на елементарни средства за отглеждане на своето потомство.

Още в древността Аристотел е нарекъл семейството „основна клетка на обществото“, а като такава, в него рефлексират по най-прекия и директен начин всички изменения на съответното общество – независимо дали е положителен, или с отрицателен знак. Върху семейството най-пряко влияят и икономическата ситуация на съответната страна, и политическата, а и всички други културни, социални и други детерминанти. За това с право учените твърдят, че семейството като едно микрообщество дава на детето съответните знания и ценности, необходими му за интеграцията в глобалното социално пространство/3, стр.6/.Така че,семейството е имало своята роля,своето огромно значение и място във възпитанието на децата и подрастващите,но всички тези компоненти са били различни през различните фази в развитието на обществото,в различните исторически периоди,обществени формации и структури.

Всяко едно семейство се управлява от законите и нормите,които съществуват в съответното общество.В него рефлексират въздействията на социалната система върху индивида.Особено чувствително това влияние се отразява върху децата и подрастващите.Така че,колкото едно семейство е по-адекватно към обществото към което принадлежи,толкова в по-голяма степен и нормите и ценностите на това общество ще бъдат норми и ценности на самото семейство.Но факт е,че всяко едно семейство отразява по собствен начин социалните въздействия,взаимоотношенията в обществото,неговите норми и ценности.Всяко семейство съответно може да приеме изцяло,или частично,или пък напълно да ги отхвърли;то може да изработи собствени варианти,собствена „семейна идеология“ и „семеен вариант“,може да се формира собствени стратегии,които както да приемат,или да отхвърлят общовалидното,а съответно-да пречупят всичко това,което е значимо по принцип чрез своята собствена призма.

Затова и С.Бъчева/2,стр.3/ пише,че „с оглед на целта на семейното възпитание,от социалната ориентация на семейството зависи съвпадението или разминаването с

целта на възпитанието на обществото”.

А според Радослав Пенев, ”целта на позитивното семейно възпитание рефлектира благоприятно върху развитието на детето при наличието на трайни междуличностни взаимоотношения, характеризиращи се с взаимоприемане и взаиморазбиране, сътрудничество и емоционална съпричастност”/6, стр.111/.

В този контекст изпъква и голямото значение на релациите и единството в посоките на семейното възпитание с това, което се осъществява в различните обществени възпитателни институции. Така например Иван Харламов пише, че ”съчетаването на общественото и на семейното възпитание е важна предпоставка за повишаването на ефективността на възпитанието, ... че е необходимо съчетаване между съвместими усилия на училището и семейното възпитание на учащите се, ... че то в голяма степен ще зависи от единството и от съгласието на възпитателните влияния на семейството и училището”/10, стр.489-490/. Същите принципи важат за всички обществени възпитателни и образователни институции-още от яслите и детските градини, до различните степени за висше образование: колежите, университетите, академиите и др. Там трябва да се осъществява не само високо ефективно и съвременно ориентирано образование по съответните специалности, но и да се възпитават бъдещите специалисти като отговорни граждани на обществото. И с още по голяма значимост тези постулати трябва да са валидни за институциите, подготвящи специалисти в социалната сфера и здравеопазването.

Детерминантите на семейното възпитание могат да се подразделят на три главни групи:

- социално-демографски;
- социално-културни;
- психологически.

Всички те, а и всяка една детерминанта по отделно, е свързана в различна степен с конкретни характеристики на семейството, или с тенденции в неговото развитие. Тя има и съответните проекции върху семейното възпитание.

Сред психологичните детерминанти на семейното възпитание важно място заемат

взаимоотношенията в семейството. Те в голяма степен се определят от структурата на семейството, от броя на неговите членове. На практика съществуват различни видове семейства - пълно и непълно семейство.

В условията на различните видове семейства се формира и типа на взаимоотношения между членовете им. Така например при непълно семейство има значение, дали единственият родител е майката, или бащата. При многодетните семейства понякога е от значение, какъв е преобладаващият пол на децата, възрастовата им разлика. Особености в семейния микроклимат и взаимоотношения съществуват и при семейства болно дете, болен родител, или отсъстващ от дома родител. Различия се наблюдават и в семействата с друга етническа или религиозна принадлежност.

Съобразно преобладаващият тип взаимоотношения в семействата, се очертават следните типове семейни взаимоотношения:

- семейства с тип „сътрудничество“;
- тип „паритет“;
- тип „съревнование“;
- тип „конкуренция“;
- тип „алтруизъм“;

Важен въпрос с най-пряка практическа проекция е този за стиловете на семейното възпитание. Някои пък ги опоменават като тактики на семейното възпитание. Този аспект на възпитателното въздействие е най-тясно свързан с обсъжданите детерминанти на семейното възпитание, даже може да се твърди, че пряко произтича от взаимоотношенията в различните видове семейства. Съвсем логично, защото осъзнато, а в повечето случаи - неосъзнато, родителите налагат определен климат на взаимоотношения със своите деца, при контактите си с тях, в ежедневната битова, трудова и др. дейност. А това са все неща, които директно рефлектират върху цялостното изграждане и формиране на детската личност, на неиния светоглед, характер, поведение, вкусове, нагласи, при общуването и взаимодействието с околните и т.н.

Под стил на общуване в семейството Пенка Костова приема "индивидуалното-психологическите особености на взаимоотношението между родителите и децата, характерът на взаимоотношенията в този процес"/4, стр.50/. Същата авторка застъпва тезата, че "...върху стила на общуване в

семейството оказват влияние характерологичните особености на възрастните и децата, комуникативните им възможности, възрастовите им особености, създадените традиции, общата култура”

Двуполюсният модел на възпитателните стилове на семейството :принуда разрешеност;враждебност-любов;свобода-контрол;авторитаризъм-либерализъм;сливане-автономия;отговорност-затвореност и т.н.,със съответните „междинни”състояния и модификации/по З/.Жан Келерхалс и Клеопатра Монтандон пък определят три вида възпитателни стила на семейното възпитание:майчински,установен и договорен/по З,стр.81/.

Със стиловете на семейното възпитание се занимават и редица български автори. Много обстойно се разглеждат в различни публикации на С.Бъчева. Последната авторка, наричайки ги тактики на семейното възпитание, ги групира в пет главни групи/2,стр.411-415/:

- диктат;
- опека;
- конфронтация;
- ‘мирно съвместно съществуване’;
- сътрудничество.

Съществуването на различните модели и типове на семейните взаимоотношения, осъзнато или неосъзнато практикуване на даден стил на семейното възпитание е от детерминиращо значение за развитието и оформянето на детето и юношата, за личностното му изграждане, за целият му предстоящ живот и отношения със заобикалящата го среда и хора. Това най –пряко рефлектира и по-късно, когато самите те ще създадат собствени семейства и на свои ред ще отглеждат и възпитават следващите поколения.

Винаги семейното възпитание е имало важно място и определена функция в развитието на човешкото общество, както и структурата на възпитателната система. По принцип възпитателната функция на семейството остава постоянна, независимо от динамичните и интегративните връзки и зависимости с останалите функции на семейството/1,стр.216/.

Съществуват различни виждания на авторите за функциите на семейството, срещат се и различни класификации на тези функции в системата на социалните отношения. Повечето автори приемат като безпорни следните функции:

- възпроизводствената;
- сексоалната;
- икономическата;
- възпитателно-социализиращата.

Според Л. Спасовска/9, стр.24/, функциите на семейството дават обобщена представа за характера и за разнообразието на семейните дейности и не се свеждат само до техният брой и до качествените им особености. В най-пряка зависимост с реализирането на целите на семейното възпитание е и фиксирането на конкретни и действени задачи, които да оптимизират този процес, да го направят максимално ефективен и резултатен.

В тази връзка Пенка Костова /4, стр.73/ посочва какъто основни задачи следните:

- обогатяване на знанията, представите и понятията на децата за природата, обществото, човека;
- овладяване от децата на умения, привички и начини за нравствени издържано поведение;
- формиране на ценностна система у децата;
- с помоща на личния и обществения опит семейството обогатява социалния опит на децата.

Могат да се открият още и следните приоритетни задачи на семейното възпитание:

- развитие на социалното познание чрез интернализацията на социалните норми и система от морални съждения;
- развитие на положително емоционално-личностно отношение към другите чрез трансфер на усвоените в семейството модели на поведение;
- развитие на когнитивните способности;
- разширяване на социалните компетенции;
- поощряване на саморигулируемо поведение и стремеж към само утвърждаване и себе доказване;
- създаване на условия за правилно физическо развитие и здравословен начин на

живот;

- формиране на способност за учене и на рефлексивно отношение към учебната дейност; детерминиране на позитивно отношение към уобразователната реализация;

- възпитаване в дух на национален идентитет, а също и на интеркултурно взаимодействие;

Към изброеното до тук може да се прибави още и визирането на определени задачи по посока на естетическото и художественото възпитание и формирането на съответните критерии и вкус у децата и подрастващите, както и търсенето и намирането на оптималните и най-действени пътища и приома за реализирането на тези задачи.

Далеч не маловажно е и набелязването на конкретни задачи в план на религиозното възпитание, утвърждаващо морални нагласи и устой, в това число и на възпитаването на верска търпимост и на уважение към инакомислещите и изповядващите други конфесиални ценности.

Въпросът на методите, които педагозите прилагат в своята пряка дейност, е бил винаги от голямо значение за организацията и конкретно протичане на учебно-възпитателният процес. Методите, които се подбират в конкретни дейности и ситуации, по принцип са от значение за неговата ефективност.

Преобладава схващането в педагогическата общност, че при възпитанието в семейството по принцип имат адекватно приложение всички известни методи на възпитание. В този случай обаче те имат своя специфика, защото се прилагат при определени условия, които са много различни от рабатата в училището и в другите образователни институции.

Според Ж. Атаносов/1/, най-практикуваните при семейното възпитание са следните методики:

- разговорът с етична насоченост;
- възпитание чрез възлагане на дейности;
- възпитание чрез художествено въздействие;
- насърчението и поощрението;

- наградите;
- наказанията;
- родителският пример.

Същият автор подчертано набляга над голямото значение на личният пример, както го нарича „най-незаменимия метод”. Ж. Атанасова акцентира и върху това че разнообразието от методи налага винаги да се преценява много точно, кои от тези методи е най целесъобразно да се приложи в съответният момент, кога и как. Но по принцип винаги при прилагането на различните методи на семейното възпитание са необходими интелигентност, съобразителност и творчество.